

Опис механізму реалізації Програми відновного правосуддя у формі медіації та роль суду у забезпеченні реалізації права потерпілого на примирення з обвинуваченим

Передумови та правове підґрунтя розробки та впровадження Програми відновного правосуддя у формі медіації.

Відновне правосуддя в Україні має багаторічну історію та система надання безоплатної правничої допомоги, прокурори, адвокати доклали значних зусиль для його розвитку під час участі в реалізації пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (далі – Програма відновлення), затвердженого наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10.

Пілотний проєкт ґрунтувався на відновних підходах у кримінальних провадженнях та передбачав проведення медіації між неповнолітнім підозрюваним та потерпілим.

Протягом 2019-2023 років попри повномасштабне вторгнення прокурорами проінформовано понад 1200 неповнолітніх про можливість участі у Програмі відновлення, більше п'ятсот неповнолітніх взяли в ній участь, було укладено понад 390 угод про застосування Програми відновлення. Судами враховувалась участь неповнолітніх у Програмі відновлення та було прийнято понад 280 рішень про звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності.

Разом з тим, у пілотному проєкті могли взяти участь тільки неповнолітні, які вперше вчинили кримінальний проступок або нетяжкий злочин.

Міжнародні рекомендації та український досвід свідчать про необхідність подальшого розвитку відновного правосуддя і впровадження нових програм, які сприятимуть підвищенню культури мирного врегулювання кримінально-правових конфліктів та запобіганню вчиненню нових кримінальних правопорушень, а також даватимуть можливість ширшому колу людей брати участь у відновних процесах.

Європейська комісія з ефективності правосуддя підкреслює, що судді, прокурори та інші органи кримінального правосуддя відіграють важливу роль у розвитку медіації. Вони мають бути у змозі надавати інформацію, проводити спеціальні інформаційні заходи з питань медіації та, коли це є можливим, пропонувати потерпілим та/або правопорушникам скористатися медіацією та/або передавати справи на медіацію (пункт 11 Керівних принципів № 13 для кращого виконання наявної Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах, ухвалених 07.12.2007).

На сьогодні, наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22.07.2024 № 2176/5/501/176 затверджено пілотний проєкт «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення», дату початку реалізації якого ще не опубліковано.

Разом з тим, абзацом першим пункту 16 Порядку реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» передбачено, що дізнавач, слідчий, прокурор можуть інформувати неповнолітнього, який є

підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення, потерпілого, їх законних представників про можливість врегулювання конфлікту за допомогою медіатора поза межами цієї Програми, якого вони можуть обрати самостійно.

Так, командою залучених громадською організацією «ФОКУС ПРАВА» експертів розроблено Модель відновного правосуддя у формі медіації між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення (далі – Модель) та Програму відновного правосуддя у формі медіації (далі – Програма) ([повний текст Моделі з додатками](#) додається).

Під час їх розробки було враховано міжнародний та український досвід впровадження програм відновного правосуддя та практику реалізації державної Програми відновлення.

Відновне правосуддя відповідно до Програми, яку реалізує громадська організація «ФОКУС ПРАВА», відбувається у формі медіації, яка проводиться з дотриманням вимог Закону України «Про медіацію» та з урахуванням положень Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, а також відповідних міжнародних актів та рекомендацій у сфері відновного правосуддя.

Наразі громадська організація «ФОКУС ПРАВА» як суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, за підтримки та у співпраці з Координаційним центром з надання правничої допомоги апробує розроблену Програму та забезпечує надання послуг з медіації особам, які прийняли рішення взяти в ній участь.

Щодо осіб, які можуть взяти участь у Програмі, та умов її застосування.

Участь у Програмі після досягнення 14ти років можуть взяти потерпілі, підозрювані, обвинувачені, а також неповнолітні, які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності (далі – сторони кримінально-правового конфлікту).

На всіх стадіях кримінального провадження сторони кримінально-правового конфлікту можуть взяти участь у Програмі за таких умов:

- визнання сторонами фактичних обставин кримінально-правового конфлікту;
- можливість контакту медіатора зі сторонами кримінально-правового конфлікту (у тому числі у режимі відеоконференції);
- надання сторонами кримінально-правового конфлікту поінформованої згоди на участь у Програмі.

Програма може застосовуватись незалежно від класифікації кримінального правопорушення. Рецидив та повторність кримінального правопорушення не є перешкодою участі у Програмі.

Сторони кримінально-правового конфлікту не можуть взяти участь у Програмі у випадку наявності термінового заборонного припису, обмежувального припису стосовно кривдника або якщо у межах кримінального провадження щодо підозрюваного або обвинуваченого застосовано один або декілька таких запобіжних заходів:

- тримання під вартою;

- особисте зобов'язання у вигляді заборони наблизитися на визначену відстань до місця, де проживає / перебуває потерпілий, заборони листування, телефонних переговорів, інших контактів з потерпілим.

Застосування Програми у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, є можливим за таких умов:

- ініціювання участі у Програмі виключно потерпілим, його представником або законним представником;
- відсутність критичного дисбалансу сил учасників конфлікту, зумовленого дитячим або похилим віком, безпомічним станом потерпілого тощо;
- здатність потерпілого подбати про свою безпеку (наприклад, проживання окремо від підозрюваного, обвинуваченого, фінансова незалежність тощо).

Щодо організації надання послуг з медіації у межах Програми.

Реалізація Програми та організація надання послуг з медіації здійснюються громадською організацією «ФОКУС ПРАВА» як суб'єктом, що забезпечує проведення медіації, з дотриманням вимог Закону України «Про медіацію».

Послуги з медіації надаються медіаторами, які включені до Реєстру медіаторів громадської організації «ФОКУС ПРАВА», пройшли спеціалізовану підготовку щодо проведення медіації у відновному правосудді та уклали з громадською організацією «ФОКУС ПРАВА» договір про надання послуг з медіації.

Оплата послуг медіаторів здійснюється за рахунок проекту «Впровадження моделі відновного правосуддя у формі медіації між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення», який реалізується громадською організацією «ФОКУС ПРАВА» за підтримки Програми USAID «Справедливість для всіх».

Щодо механізму ініціювання участі сторін кримінально-правового конфлікту у Програмі та роль суду у забезпеченні реалізації права потерпілого на примирення з обвинуваченим.

Відповідно до вимог частини четвертої статті 56 Кримінального процесуального кодексу України на всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення.

Таке примирення може відбуватись під час процедури медіації відповідно до вимог Закону України «Про медіацію».

Під час медіації сторони кримінально-правового конфлікту можуть вирішити питання щодо:

- примирення у кримінальному провадженні;
- порядку відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- заходів ресоціалізації для підозрюваного, обвинуваченого або неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності;
- заходів реінтеграції потерпілого та підозрюваного, обвинуваченого або неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності;
- інших питань, узгоджених сторонами під час процедури медіації.

За результатами медіації сторони кримінально-правового конфлікту можуть укласти угоду за результатами медіації та у передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України випадках угоду про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим.

Перш ніж погодитися на участь у відновних процесах, сторони повинні бути повністю поінформовані про свої права, суть процесу та можливі наслідки їхнього рішення (підпункт б пункту 13 Резолюції Економічної і Соціальної Ради ООН № 2002/12 від 24.07.2002 «Основні принципи застосування програм відновного правосуддя у кримінальних справах»).

Крім цього, стандартами №№ 4, 16 діяльності фахівців у сфері правосуддя щодо дітей у кримінальному провадженні та при виконанні покарань щодо неповнолітніх передбачається:

- роз'яснювати права, у тому числі право на врегулювання конфлікту, за наслідками вчиненого кримінального правопорушення на будь-якій стадії кримінального провадження за допомогою медіації з дотриманням принципів відновного правосуддя та вручати відповідну пам'ятку про права неповнолітньої особи залежно від її процесуального статусу доступною для неї мовою відповідно віку;

- застосовувати відновне правосуддя до неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення із вжиттям заходів інтеграції, реінтеграції та соціальної адаптації (передусім Програми відновлення, медіації під час кримінального провадження з дотриманням принципів відновного правосуддя, інших програм відновлення, соціальної інтеграції та реінтеграції, ресоціалізації неповнолітніх, звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання, застосування примусових заходів виховного характеру, некаральних методів виправлення, соціальної інтеграції та реінтеграції) (пункт 6 Порядку реалізації пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність, затвердженого наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики від 01.06.2023 № 150/445/2077/5/187).

Враховуючи викладене, а також положення частини сьомої статті 469 Кримінального процесуального кодексу України, у Програмі, яку реалізує громадська організація «ФОКУС ПРАВА», передбачено, що дізнавач, слідчий, прокурор, а також адвокати є суб'єктами інформування сторін кримінально-правового конфлікту про можливість реалізації їх права на примирення шляхом участі у Програмі.

Так, з урахуванням умов застосування Програми дізнавач, слідчий після повідомлення про права та обов'язки підозрюваному, обвинуваченому, неповнолітньому, який вчинив суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності, та потерпілому інформує цих осіб про їх право на примирення та можливість участі у Програмі.

Прокурор може з'ясувати у сторін кримінально-правового конфлікту чи були вони поінформовані дізнавачем / слідчим про можливість участі у Програмі.

Якщо сторони кримінально-правового конфлікту були поінформовані, то прокурор може уточнити їх намір щодо участі у Програмі, запитати чи потрібна додаткова інформація про Програму та, за потреби, надати відповідну інформацію.

Для такого інформування дізнавач, слідчий, прокурор можуть використовувати відповідний скрипт – орієнтований текст розмови, в якому заздалегідь враховані

відповіді на можливі питання сторін кримінально-правового конфлікту ([Додатки 2, 3](#) до Моделі) та інформаційні брошури [для дізнавачів, слідчих, прокурорів, потерпілих та підозрюваних, обвинувачених](#) про Програму (додаються).

Дізнавач, слідчий під час інформування вручає сторонам кримінально-правового конфлікту відповідну Пам'ятку ([Додатки 4, 5](#)) та долучає відривний талон від Пам'ятки до матеріалів кримінального провадження.

Сторони кримінально-правового конфлікту можуть взяти участь у Програмі після надання у письмовій формі поінформованої згоди за встановленою формою ([Додаток 6](#) до Моделі). Після чого дізнавач, слідчий, прокурор заповнює інформацію про передачу поінформованої згоди на участь у Програмі за встановленою формою ([Додаток 7](#) до Моделі) та у сканованому вигляді разом із заповненими згодами направляє до громадської організації «ФОКУС ПРАВА» на адресу: info@focusoflaw.org.

У разі неможливості отримати письмову згоду на участь у Програмі дізнавач, слідчий, прокурор може заповнити та направити до громадської організації «ФОКУС ПРАВА» у сканованому вигляді інформацію про передачу контактних даних сторін кримінально-правового конфлікту за встановленою формою ([Додаток 8](#) до Моделі) на адресу: info@focusoflaw.org.

Громадська організація «ФОКУС ПРАВА» як суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, після отримання поінформованої згоди на участь у Програмі або контактних даних сторін кримінально-правового конфлікту інформує дізнавача, слідчого або прокурора про визначеного медіатора, а також про результати медіації після її припинення.

Прокурор може врахувати результати участі сторін кримінально-правового конфлікту у Програмі та за наявності підстав, передбачених Кримінальним кодексом України та Кримінальним процесуальним кодексом України:

- 1) закрити кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення в разі відмови потерпілого від обвинувачення;
- 2) вирішити питання про укладання з підозрюваним чи обвинуваченим угоди про визнання винуватості;
- 3) звернутися до суду з клопотанням про:
  - 3.1) звільнення особи від кримінальної відповідальності;
  - 3.2) застосування примусових заходів виховного характеру.

За відсутності вищевказаних підстав, прокурор звертається до суду з обвинувальним актом, у якому може врахувати результати участі обвинуваченого у Програмі як обставину, що пом'якшує покарання.

Суд може врахувати результати участі сторін кримінально-правового конфлікту у Програмі та за наявності підстав, передбачених Кримінальним кодексом України та Кримінальним процесуальним кодексом України, під час:

- 1) постановлення ухвали про закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення в разі відмови потерпілого від обвинувачення, якщо таку обставину було виявлено під час судового провадження;
- 2) постановлення ухвали про закриття кримінального провадження та звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності;
- 3) постановлення ухвали щодо застосування примусових заходів виховного характеру;

4) ухвалення вироку, яким затвердити угоду про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим / угоду між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості і призначити узгоджену міру покарання;

5) ухвалення вироку, яким звільнити обвинуваченого від покарання / звільнити від відбування покарання з випробуванням / призначити покарання з урахуванням обставин, які пом'якшують покарання / призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом.

Щодо забезпечення конфіденційності.

Громадська організація «ФОКУС ПРАВА» під час своєї діяльності та організації надання послуг з медіації дотримується принципу конфіденційності, визначеного статтею 6 Закону України «Про медіацію».

Для того, щоб ініціювати участь у Програмі та передати поінформовану згоду сторін кримінально-правового конфлікту або їх контактні дані для участі у Програмі, громадській організації «ФОКУС ПРАВА» як суб'єкту, що забезпечує проведення медіації, потрібна наступна інформація:

- контактні дані сторін кримінально-правового конфлікту, їх законних представників, захисника та представника потерпілого (за наявності);
- номер кримінального провадження;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення;
- строк та стадія, на якій знаходиться кримінальне провадження.

Будь-які інші дані, документи чи матеріали кримінального провадження для участі сторін кримінально-правового конфлікту у Програмі надавати до громадської організації «ФОКУС ПРАВА» не потрібно.

Під час своєї діяльності громадська організація «ФОКУС ПРАВА» забезпечує знеособлення отриманої інформації та її збереження з метою уникнення доступу до неї третіх осіб, крім випадків визначення медіатора для надання послуг з медіації і видачі йому відповідного запиту.